

GÖÇ EĞİLİMLERİ VE OLASI ETKİLERİ

Hacı KURT

Mersin Üniversitesi

ABSTRACT

Rural-to- urban migration, together with industrialization, has been a common experience in the world in last two centuries. Inevitably, similar developments have been experienced in Turkey after the early 1950's. Continuous inflow of migrants from rural areas to cities, are accompanied by rapid urbanization with illegal settlement rings around cities, inadequate services in rural areas, inceasing contradictions between not only city and the countryside but also inside the rapid growing cities.

This study is based on a survey we have carried out in eight provinces of Turkey in different regions, among city dwellers and villagers. The findings of this study show that a great potential migrant mass still alive in countryside and waiting for an opportunity to flow cities.

Keywords: Migration, Migration Tendency, Internal Migration, Pull Power, Push Power.

GİRİŞ

Genel olarak göç ve iç göç hemen her ülkede var olan bir olgudur. Göç olgusunun ortaya çıkış nedenleri, oluş biçimleri ve yoğunluğu farklılıklar göstermekle birlikte, insanların bir yerden başka bir yere hareketi, yer değiştirme eylemi hem terk edilen yer, hem gelinen yeni yer ve hem de göç edenler üzerinde önemli sonuçlar doğurur.

Gelişmekte olan ülkelerin bugün yaşadığı iç göç olgusunu 18. yüzyılın ortalarında önce İngiltere’de başlayan ve giderek diğer Avrupa ülkelerine yayılan Sanayi Devrimiyle birlikte Batı ülkeleri yaşadı. Bu süreç Avrupa ülkelerinin kırsal ve kentsel alanlarında olumlu ve olumsuz çok köklü değişimler yarattı. Bir yandan kırsal alanlar boşalırken diğer yandan,

Mumford'un deyimiyle fabrika ve yoksulluk yuvaları (slum) kentlerin iki ana ögesi haline geldi.¹

En tipik örneklerini, 1760'da 12.000 nüfusa sahipken 19. yüzyılın ortasında 400.000'e ulaşan Manchester gibi sanayi kentlerinde gördüğümüz bu hızlı artış² aynı zamanda kırsal alandan kentlere doğru hızlı bir göçün sonucu olduğu kadar, boşalan, tenhalaşan kırsal da yaratıcısıydı.

Avrupa'da sanayileşme ve kentleşme bütün hızıyla sürerken, böyle bir gelişmenin yanlış ve sakıncalı olduğunu düşünenler ve kendi ülkesini bundan korumak isteyenler de vardı. Amerika Birleşik Devletleri'nin "Kurucu babalar" olarak adlandırılan ilk devlet başkanlarından Thomas Jefferson, 1787'de "Biz, Avrupa'da olduğu gibi, büyük kentlerde birbirimizin üzerine yığıldığımız zaman, yine biz de aynı Avrupa'da olduğu gibi sapıklık ve çürümeye sürükleneceğiz ve onların orada yaptığı gibi birbirimizi yemeye başlayacağız"³ diyordu.

Ne var ki, hiçbir ülke bu sürecin dışında kalamadı. O dönemden günümüze, modernleşme ve sanayileşme sürecine girişle ilişkili olarak hemen her ülke farklı dönemlerde ve farklı boyutlarda böyle bir sürecin içine girdi. Sanayileşme hareketiyle birlikte ulaşım, iletişim vb. olanaklardaki gelişmelerin de etkisiyle II. Dünya Savaşını izleyen yıllardan başlayarak ülkemiz de böyle bir hızlı iç göç ve kentleşme sürecinin içine girdi ve bu süreç halen devam etmektedir.

Temel Kavramlar

Göç: Bireylerin ya da toplulukların içinde yaşadıkları coğrafi mekan ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi alana ve sosyo-kültürel çevreye girmesi olarak tanımlanabilir. Göçü; iç göç, dış göç, gönüllü ya da zorunlu göç, süreli veya kalıcı göç gibi çeşitli biçimlerde sınıflandırabiliriz.

Göç, tarih boyunca toplumların karşılaştığı sosyolojik bir olgudur. Göç olgusu toplumsal, ekonomik ve siyasal nedenlerden kaynaklanabileceği gibi, göçün kendisi de aynı zamanda kimi toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelerin nedeni ya da bu gelişmelere hız kazandıran bir etmen olabilir.

¹ Lewis Mumford, *The Culture of Cities*, A. Harvest/HBJ Book Publishers, New York, 1970, s. 161.

² Leonardo Benevelo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, (Çev. Nur Nirven), Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 188.

³ Ann Cook, Marilyn Gittel & Herb Mack, *City Life, 1865-1900: Views of Urban America*, Praeger Publishers, New York, 1973, s. 3'ten Thomas Jefferson, *Letter to Madison*, 1787.

Bu nedenle göç sosyolojiden coğrafyaya, tarihten iktisada kadar çeşitli bilim dallarının ilgi alanına girmiş ve her bilim dalı kendi perspektifinden bakmış, kendi tanımını yapmıştır. Bununla birlikte, bütün göç tanımlarının ortak yanı bir mekandan başka bir mekana bireysel ya da topluluk olarak yer değiştirme işleminin yapılmış olmasıdır.⁴ Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde mekan değiştirmenin kalıcı olması en azından uzun süreli olmasına vurgu yapılır.⁵ Enver Özkalp, grup, birey ya da aile olarak coğrafi bölge değiştirmeyi göç tanımında temel ölçüt olarak görür.⁶

Göç Türleri: Fichter, göçü genel olarak zorunlu ve gönüllü göçler olarak ikiye ayırmaktadır.⁷ Peterson ise 'kontrollü göç, ilkel göç, serbest göç' yanında bir de 'zorunlu göç' ve 'zorlama ile göç' ayırımına gitmektedir.⁸ Bireylerin kendi özgür istemleri dışında yapılan göçü 'güdümlü göç' olarak adlandıranlar⁹ da vardır.

Akım yönlerine göre göçler kırdan-kıra, kentten-kıra, kentten-kente ya da kırdan kente olabilir. Türkiye'deki göçler ağırlıklı olarak kentten-kente, en yoğun biçimiyle de kırdan-kente göç olarak görülmektedir.

Türkiye'de Göçün Dinamikleri ve Gelişimi

Kırdan kente göçün arkasında farklı nedenler olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarıyla kentleri arasında bulunan sosyo-ekonomik farklar temel neden olarak görülmektedir. Keleş'e göre çoğu gelişmekte olan ülkede tarım kesiminde kişi başına düşen gelirin düşüklüğü, toprakların miras yoluyla aşırı küçülmesi, toprak iyeliğindeki dengesizlikler vb. koşulların yarattığı itim gücü kırdan kente göçün ardındaki ana nedenlerden biridir.¹⁰

Kırdan kente göçün arkasındaki temel nedenin kentlerin çekim gücü ve kıran itim gücü olduğu yolundaki görüş Tümertekin¹¹, Yavuz, Keleş ve

⁴ Taylan Akkayan, *Göç ve Değişme*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979, s. 21.

Reşat İzbirak, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 139.

⁵ Ruşen Keleş, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayını, Ankara, 1998, s. 58.

⁶ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2003, s. 269.

⁷ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?* (Çev. Nilgün Çelebi), S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Konya 1990, s.142.

⁸ William Peterson, *The Politics of Population*'dan aktaran, Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, 2003, ss.270-271.

⁹ Akkayan, *Göç ve Değişme*, 1979, s. 22.

¹⁰ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi Yayını, Ankara, 2002, ss. 27-28.

¹¹ Erol Tümertekin, *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*, İ.Ü. Yayını, İstanbul, 1973.

Geray¹², Tütengil¹³ ve Şenyapılı¹⁴ gibi pek çok yazar tarafından paylaşılmaktadır.

Kentleşme ve kırdan kente göç 20. Yüzyılın en önemli olgularından biri olmuştur. Türkiye de 1950’li yıllarda ortaya çıkan kırdan kente göç olgusuyla karşılaşmış ve yoğunluğu giderek azalmakla birlikte hala devam eden bu sürecin ortaya çıkardığı ekonomik, toplumsal, çevresel vb. sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. 1950’li yılların başında Türkiye, onlarca yıl sürecek ve ülkenin toplumsal dokusunu çok büyük ölçüde değiştirecek yoğun bir iç göç ve hızlı bir kentleşmenin eşiğindedir. George ve Barbara Helling’in o dönem için çizdikleri Türk baba ve oğul portresi bunun açık bir işareti gibidir: “Bir bakıma ikisinin hayat hakkındaki düşünceleri köy hakkındaki hisleri ile hülâsa edilebilir. Baba için köy, teneffüs ettiği hava gibi hayatın ta kendisidir. Başka bir yerde olmayı aklından bile geçiremez. Oğul için köy bir hapishanedir; şehirde iyi bir iş bulunca veya kâfi miktarda para kazanınca tamamen oradan kurtulmayı ümit etmektedir. Güçlüklere göğüs germek hususunda babanın büyük meziyetleri vardır; bir bakıma o eski sistemin temel taşıdır. Fakat fırsatları yakalama kabiliyet ve arzusu daha ziyade oğula has özelliklerdir.”¹⁵

Toplumsal olay ve olguları tarihsel dönemlere ayırmak her ne kadar bilimsel gereklilikse ve belli bir tarihi başlangıç olarak almayı zorunlu kılıyorsa da, çoğu zaman bu dönemlerin başlangıcını bazı yönleriyle daha gerilere götürmek olanaklıdır. 1950 ve sonrasındaki dönemin başlangıcını da bu açıdan biraz daha öne almak olanaklıdır. Bazı yazarlar, bu nedenle 1948 yılını, tarımsal politikalar ve köylülükteki gelişmeler için önceki dönemin sonu olarak görmenin daha uygun olduğunu vurgulamaktadır. “1948 yılının son yıl olarak seçilmesinin mantığı ise, bu yılda Marshall Planının başlamasıyla, Türkiye tarımının yeni bir döneme girmesidir.”¹⁶

Bu dönemdeki en önemli gelişme, diğerlerinin yanında, tarım topraklarının artması ve makineleşme alanındadır. “1948 ertesi Marshall

¹² Fehmi Yavuz, Ruşen Keleş ve Cevat Geray, *Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1978.

¹³ Cavit Orhan Tütengil, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yayınevi*, İstanbul 1979.

¹⁴ Önder Şenyapılı, *Kentleşen Köylüler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.

¹⁵ George ve Barbara Helling, *Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan Türkiye’de Köy*, (Çev. Ahmet E. Uysal), Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (DİE) Yayını, Ankara, 1956, s. 129.

¹⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, (der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak), Yurt Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1998, s. 37

yardımı tarımda makineleşmeyi, bu arada traktör kullanımını özendirir. 1948-55 döneminde makine ve aletler endeksi (1948=100) hızlı bir artışla 330.8'e yükselir. Bu yıllarda traktör tarımsal gelişimin simgesi olur. Ekili alanlar ve tarımsal hasıla hızlı büyür.¹⁷

1950'li yıllarda başlayan bu dönem çeşitli kesintiler ve dalgalanmalara karşın uzunca süren bir ana çizgiyi temsil eder. 1970'li yılların sonuna kadar sürdüğünü söyleyebileceğimiz bu dönemin belli başlı özellikleri tarımda makineleşmenin artması, kırdan kente iç göçün ve 1960'lı yıllardan itibaren dış göçün artması, ulaşım politikasında tercihlerin değişmesiyle birlikte demiryolundan karayoluna ağırlık verilmesi, tarımsal kredi ve sübvansiyonların artması gibi gelişmeler ve bu gelişmelerin toplumsal yapıdaki etkileri bu ana çizginin başlıca özellikleri olmuştur. Çelik Aruoba'nın, Kanbolat'tan aktardığına göre, "Türkiye ziraatında kullanılan traktör adedi 1948'de 1.750 iken 1957'de 44.144 adede yükseldi. Türkiye ziraatında (bu) hızlı bünye değişmesinin asıl müsebbibi devletin orta ve büyük çiftliklere cömertçe dağıttığı zirai krediler olmuştur."¹⁸

1950'li yıllardaki bu gelişmelerin köylülük üzerindeki en büyük etkilerinden biri küçük üreticiler üzerinde olmuştur. Uygulamalardan daha çok yararlananlar Ege ve Çukurova gibi verimli topraklardaki orta ve büyük çiftçiler olmuştur. "Tarım kesiminde en yeni ve en eski teknolojilerin yan yana bulunması iktisat kuramı açısından ilgi çekici bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Marjinal maliyeti (çok) daha düşük olan ileri teknolojiyle üretim yapan büyük işletmelerin ürün fiyatlarını düşürmeleri mümkündür ve beklenir. Böylece yeni üretim tekniklerini uygulayamayan küçük işletmelerin fiyat mekanizması yoluyla tasfiye olması doğaldır."¹⁹ Birçok nedenden dolayı, izleyen yıllarda küçük çiftçiliğin tasfiye olması gerçekleşmemişse de, kırdan kente göçün hızlanması yoluyla, kırsal alanda kısmi bir boşalma olmuştur. Orta ve büyük işletmelere giren 40.000 dolayındaki traktörün ve diğer tarımsal makinelerin etkisine karşın, küçük işletmelerin

¹⁷ Zafer Toprak, "Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, (1988), s. 19.

¹⁸ Çelik Aruoba, "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar* (der. Ş. Pamuk, Z. Toprak), 1988, s.206'dan Y. Kanbolat, *Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği*, A.Ü. SBF Yayını, Ankara, 1963, s. 21

¹⁹ Çelik Aruoba "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar* (der.Ş. Pamuk, Z. Toprak), Yurt Yayınları – Türk Sosyal Bilimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1988, s. 207.

bütünüyle tasfiye olmamasının önemli nedenlerinden biri, bu dönemde, daha önceden işlenmeyen ya da mera ve orman niteliğindeki çok geniş alanların tarıma açılmasıdır. Önemli bir bölümü tarıma elverişli olmamasına karşın, bu gelişme küçük işletmelerin de bu yolla topraklarını genişletmelerini sağlamıştır. Ne var ki, bu uygulama mera ve orman alanlarında önemli tahribata yol açmış ve ülkede tarıma açılacak arazilerin sınırları zorlanmaya başlamıştır.

1956 yılında yayınlanan bir rapora göre Türkiye’de 1946-1950 döneminde, her on köye ortalama bir traktör düşmektedir.²⁰

Helling’ler, “Montana, Idaho ve Doğu Washington gibi Birleşik Devletlerin iklim bakımından Türkiye’ye en yakın uzak-batı buğday eyaletlerinde bir traktör ve biçerdöverle çalışan aileler kolayca 10.000 dönüm arazi işleyebilirler. Demek ki, yalnız teknoloji insanın sürme ve ekme kabiliyetini 400 misli artırmaktadır”²¹ diyerek traktör sayısındaki artışın tarımsal verim üzerindeki etkisine işaret ederler. Fakat, onlara göre, bu traktörlerin ortaya çıkarabileceği sorunlar da vardır ve verim artışı kadar, hatta ondan daha fazla önemlidir. “Her yeni traktör, köyde belki yarım düzine eli işsiz bırakıyor. Acaba bu eller ne iş görüyor? Memleket, topraktan alınan fazla istihsalı kullanabilir. Fakat bu şekilde açıkta kalan insan gücünü kullanabilir mi?”²² George ve Barbara Helling, 1950’lerin ilk yıllarında bile böyle bir sürecin işaretlerinin görülmeye başladığına dikkat çekerek bunun kentlerde yaratabileceği sorunları artıracağını vurgularlar. “...her üç veya dört köylüden biri evini şehre nakledecek olursa acaba Türkiye’de her şehrin nüfusunun iki misline yükseleceğinin farkında mıyız? Böyle bir hareket şehirliyi müşkül bir duruma sokar; onların sokaklarını, hastanelerini, iâşe sistemlerini ve evlerini kifayetsiz kılar. Şehirde bugünkü gibi yaşamak imkansız hale gelir.”²³

Gerçekten de izleyen birkaç on yılda kırdan kente hızlı bir nüfus akını sürmüş, kentlerde, özellikle başlıca büyük kentlerde, gecekondu kentlerin çevresinde her yıl biraz daha kalınlaşan halkalar oluşturarak, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Türkiye kentlerine damgasını vurmuştur.

Kırsal ve Kentsel Nüfus Açısından Günümüzdeki Durum

²⁰ Helling ve Helling, *Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan ...*, Ankara, 1956, s.78

²¹ Helling ve Helling, (1956), a.g.y., s. 99.

²² Helling ve Helling, (1956), a.g.y., s. 103.

²³ Helling ve Helling, (1956), a.g.y., s. 103.

Günümüzde ülkenin kentleri de köyleri de önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bir yanda kentlere göç etmek isteyen köylüler ve özellikle köydeki genç insanlar, diğer yanda kentlerin gecekondualarında köylerine geri dönme planları yapan, yer yer dönen işsizler Türkiye’de kentsel ve kırsal sorunların giderek ağırlaştığının bir göstergesidir. Bugüne kadar uygulanan politikalar da, Batı ülkelerinde olduğunun aksine, Türkiye’de kırsal nüfusun başarılı biçimde dönüştürülüp sanayi sektörüne aktarılmasını, kente ve kent kültürüne eklenmesini başaramamıştır.

Ülkemizde, son yapılan nüfus sayımı olan 2000 sayımı, Türkiye’nin gerek kırsal ve kentsel yerleşmeleri, gerekse çeşitli bölgeleri arasında var olan çeşitli dengesizliklerin sürdüğünü göstermektedir. Cumhuriyet’in ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 13.600.000 olan ülke nüfusu, geçen 73 yılda yaklaşık beş kat artarak, 2000 yılında 67.803.927’ye ulaşmıştır. Bu dönem içindeki bir başka gelişme de 1950’li yılların başından itibaren hızlanan kentleşme süreci sonunda, 1985 yılından sonra kentlerde yaşayan nüfusun köylerde yaşayan nüfustan daha fazla olduğu bir dönemin başlamasıdır. 2000 yılı nüfus sayımında ise 67.803.927 olarak saptanan ülke nüfusunun 44.006.274’i kentlerde, 23.797.653’ü köylerde yaşamaktadır.²⁴ Oran olarak bakıldığında ise kentli nüfusun %64,9 köylü nüfusun %35,1 olduğu görülmektedir.

1990-2000 yılları arasındaki on yıllık dönemde kentli nüfusun oranının %59’dan %64,9’a yükseldiğini, köylü nüfusun ise %41’den %35,1’e düştüğünü görmekteyiz. Aynı dönemde, kentli nüfusun yıllık artış hızı binde 26,8 olurken, köylerde bulunan nüfusun yıllık ortalama artış hızı binde 4,2 düzeyinde olmuştur.²⁵ Kırsal alandaki doğurganlık oranının kentlerin üzerinde olduğu ve buna karşın kentsel nüfus artışının, kırsal nüfus artışından yaklaşık altı kat daha fazla olduğu, bu yıllarda da kırdan kente göçün yoğun olarak sürdüğünün bir göstergesidir. Ne var ki, bu veriler, Türkiye’deki kırsal nüfusun oransal olarak azalsa da, sayısal olarak artmaya devam ettiğini göstermektedir.

Öte yandan ülke genelindeki nüfusun dengesiz dağılımı, kentleşme düzeyi ve göç eğilimlerinde de görülmektedir. Mevcut eğilimin sürmesi durumunda, ülkenin değişik yörelerindeki nüfus dağılımındaki dengesizliğin daha da artması beklenebilir. 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Türkiye ortalamasındaki kentsel nüfus %64,9, köy nüfusu

²⁴ http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_Kesin1.htm (12.04.2003)

²⁵ http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi...

%35,1 olmasına karşın, 81 ilin 55'inde nüfusun çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Ülkemizde, 26 ilde ise hâlâ köylerde yaşayan nüfus, kentlerde yaşayan nüfustan daha fazladır. Kentli nüfus oranının en yüksek olduğu üç il ve kentli nüfusun il nüfusuna oranı sırasıyla şöyledir: İstanbul %91, Ankara %88, İzmir %81.²⁶

Görüldüğü gibi, bazı illerde kentli nüfusun oranı sanayileşmiş batı ülkelerinin düzeyine ulaşırken, 26 ilde hâlâ geleneksel tarım toplumlarındaki gibi nüfusun yarıdan çoğu köylerde yaşamaktadır. Kentleşme düzeyi ve kentli nüfus bakımından ülkenin çeşitli bölge ve yörelerinde görülen dengesizlik, görece yüksek düzeyde kentleşmiş illerimizin kendi sınırları içinde de görülmektedir. Kentli nüfusun sırasıyla %91, %88, %81 oranlarına ulaştığı İstanbul, Ankara ve İzmir illerindeki kentli nüfusun çok büyük bölümünün il merkezlerinde yaşadığı görülmektedir. Buna göre, nüfusun İstanbul'da %88'i, Ankara'da %80'i, İzmir'de %66'sı il merkezlerinde toplanmıştır.²⁷

Kentleşme düzeyi bakımından ülkenin değişik yörelerinde görülen dengesizlikler, il nüfusları bağlamında da görülmektedir. 1990-2000 yılları arasında 81 ilden 66'sında nüfus artışı görülürken, Artvin, Çorum, Edirne, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Sivas, Tunceli, Zonguldak, Bayburt, Bartın, Ardahan, Karabük ve Kilis olmak üzere 15 ilin nüfusu azalmıştır.²⁸

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

a. Araştırmanın Konusu / Amacı

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmanın konusunu, Türkiye'deki göç sorunu oluşturmaktadır. 1950'li yıllarla başlayan kırdan kente göç olgusu günümüzde önemli ölçüde azalmış görünmektedir. Bununla birlikte, kırdan kente göç olgusundaki bu yavaşlamanın kalıcı olup olmadığının araştırılması, geliştirilecek kırsal politikalar açısından son derece önemlidir. Bu nedenle, burada sunulan araştırmayla, kırsal alanda yaşayan nüfusun göç eğilimleri ve söz konusu eğilimlerin gerçekleşmesi durumunda bundan en çok etkilenecek kentlerin hangileri olabileceği saptanmaya çalışılmış, elde edilen bulguların ülkenin gelecekteki planlama çalışmaları ve politika geliştirme süreçlerinde katkı yapması beklenmiştir.

²⁶ http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi...

²⁷ http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi...

²⁸ http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi...

b. Araştırmanın Temel Hipotezleri

Bu araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmeye çalışılmıştır:

1. Bugüne kadar sürdürülen köye yönelik politikaların sürmesi kırdan kente göç sorununu çözmeye yetmeyecek; göçün sürmesi ise kentsel sorunları daha da ağırlaştıracaktır.
2. Kırsal yerleşimlerde eğitim olanaklarının son derece sınırlı olmasına ek olarak, kırsal alanların sahip olduğu az sayıdaki eğitilmiş ve kalifiye insanın da kentler tarafından çekilmesi kırsal sorunları kalıcı hale getirmektedir.
3. Kent ve kır arasındaki çelişkilerin ve kırsal itim gücünün azaltılamaması, nüfusun ülke coğrafyası üzerinde dengeli dağılımını olumsuz etkilemekte, tarımın ülke ekonomisine yapabileceği katkıyı azaltmakta, ülke için stratejik öneme sahip tarımsal üretimin mevcut durumuyla bile gelecekte sürdürülebilmesini tehlikeye atmaktadır.

c. Araştırmanın Alanı

Araştırma, ülkenin değişik yörelerinde bulunan sekiz il kapsamındaki kentsel ve kırsal alanlarda 2002 yılı Temmuz ayı ortalarından Ekim ayı sonuna kadar süren yaklaşık üç buçuk aylık bir zamanda yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki sekiz ilde; beş il merkezi, üç ilçe merkezi ve bu il ve ilçe merkezlerine bağlı yirmi yedi köy araştırma kapsamında bulunmaktadır. Ankara ilinde 220, Adana'da 164, Kastamonu'da 160, Şanlıurfa'da 180, Bitlis'te 148, Gazipaşa'da 142, Ermenek'te 134, Edremit'te 128 soru kağıdı kullanılmıştır. Söz konusu il ve ilçelerin kentsel ve kırsal alanlarında kullanılan soru kağıtları eşit olarak paylaştırılmış; ancak aynı il veya ilçenin köyleri arasında uygulanan soru kağıtlarının sayısı arasında kimi zaman çok küçük farklılıklar da olmuştur.

İl merkezi olarak araştırma kapsamında bulunan kentler Ankara'da, Adana, Kastamonu, Şanlıurfa ve Bitlis; ilçe merkezi olanlar Gazipaşa (Antalya), Ermenek (Karaman) ve Edremit (Balıkesir)'tir.

Farklı iklim koşulları, pazarla bütünleşme düzeyi, yetiştirilen ürün çeşidi gibi etmenler köylerin sosyoekonomik nitelikleri üzerinde büyük etkilere sahip olmaktadır. Bu nedenle, bu tür farklı özelliklere sahip köy çeşitlerinin araştırma kapsamında bulunması bu araştırma açısından büyük önem taşımıştır. Bu bağlamda, olabildiğince farklı niteliklere

sahip köy çeşitlerinin araştırma kapsamında bulunmasına özen gösterilmiştir.

Alan araştırması kapsamındaki kentlere bağlı olan ve anket çalışması yapılan köyler şöyledir: Ankara: Boyalı ve Garipçe (Güdül ilçesine bağlı), Ilıca ve Başbereket (Ayaş ilçesine bağlı). Adana: Yeniköy (Merkeze bağlı), Çukurköy (Karaisalı ilçesine bağlı), Yemişli ve Eğriağaç (Karataş ilçesine bağlı).Gazipaşa (Antalya): Karalar, Çobanlar ve Beyrebucak köyleri.Edremit (Balıkesir): Tahtakuşlar ve Doyran köyleri. Bitlis: Küçüksu (Tatvan ilçesine bağlı), Yamaç ve Aşağıkolbaşı köyleri (Güroymak ilçesine bağlı). Ermenek (Karaman): Yerbağ, Esentepe, Pamuklu köyleri. Kastamonu: Alatarla (Taşköprü ilçesine bağlı), Bıngıldayık ve Arkutca (Devrekani ilçesine bağlı), Ballık köyü (Merkeze bağlı). Şanlıurfa: Tahılalan ve Buğdaytepe (Harran İlçesine bağlı), Küçük Ziyaret ve Yanaloba (Suruç ilçesine bağlı).

d. Araştırmanın Evreni

Yukarıda, araştırma alanında sözü edilen kentsel ve kırsal yerleşim merkezlerinden örnekleme yöntemiyle alınmış 638 kentsel, 638 kırsal denek olmak üzere, toplam 1276 kişilik bir evrenden oluşmaktadır. Söz konusu evrende, erkek ya da kadın aile reisleriyle, onların olmadığı durumlarda ise aileyle ilgili yeterli bilgiye sahip olan, aileyi temsil edebilecek bir aile üyesiyle görüşülmüştür.

Alan araştırmasının temel veri toplama aracı, deneklerle yüz yüze yapılan görüşmelerde uygulanan soru kağıdı olmuştur. Buna ek olarak, araştırma yapılan köyle ilgili alınan bilgiler, yapılan gözlemler ve sorulan sorulara ek olarak deneklerin verdiği bilgi ve yaptığı yorumlar da önemli veri kaynakları arasındadır.

e. Örneklem

Araştırma evreni içindeki deneklerin seçimi, araştırma alanının genişliği, bölgesel ve yöresel farklılıklar, kentsel nüfus yanında tarımsal nüfusun da meslek, gelir ve kültürel yapı özellikleri bakımından bütünsel bir yapıya sahip olmaması araştırmanın olasılık örnekleme çerçevesinde yürütülmesine elverişli olmamıştır. Bu nedenle, geniş anlamda rastlantı örneklemesinin bir türü olan katmanlı örnekleme ile küme örnekleme bir arada kullanılmıştır.

Kentin büyüklüğü, konumu, siyasal merkez, ticari merkez ve sanayi merkezi olma gibi temel işlevleri yanında, kentin ardülkesinin genişlik ve niteliği ile etki alanı gibi farklı özellikleri yansıtabilecek kentlerin

araştırma kapsamında temsil edilebilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, kırsal yerleşmelerin kuruluş yeri, kentlerle ilişki düzeyi, gelir düzeyi, yetiştirilen ana ürün türü, iklim ve topografik özellikler ile toplumsal ve ekonomik bütünleşme düzeyleri gibi alanlarda önemli farklılıklar gösteren köy türlerini temsil edebilmelerine özen gösterilmiştir. Seçilen il ve kent merkeziyle köylerin birlikte bu nitelikleri taşıyabilmesi, bir başka anlatımla bu nitelikleri taşıyan kentlerle köylerin aynı yönetsel alan içinde bulunmaları gereği örneklem seçiminde öncelikle bölgesel bir gruplandırma yapmayı zorunlu kılmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda farklı sosyoekonomik yapı özelliklerini yansıtacak biçimde ayrılan konut bölgeleri örneklem içindeki kesitleri oluşturmuştur. Sosyoekonomik katmanlaşmanın daha az görüldüğü orta ve küçük kentlerde, kentin iş yerlerinin bulunduğu caddelerdeki işyeri sahipleri ile üst, orta ve alt gelir gruplarını yansıtabilecek mahalle ve sokaklardaki konutlar daha sonra rastlantısal örnekleme yoluyla araştırma kapsamına alınmıştır.

Örneklem içinde yer alacak köylerin önceden belirlenmesi olanaklı olmadığından ve sağlıklı da olmayacağından, araştırma kapsamında bulunacak köylerin bölgesi ve yöresi önceden bilinmekle birlikte, tek tek hangi köylerde alan araştırması yapılacağı, araştırma kapsamındaki kentlerde yapılan çalışmalar sırasında yerel kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında belirlenmiştir.

Araştırma kapsamındaki kent merkezlerinde yapılan ön araştırmalar ışığında, kente uzaklığı, köyün büyüklüğü, gelir düzeyi, yetiştirilen ürün türleri ve gelişmişlik düzeylerine göre farklı özellikler taşıyan köyler örneklem kapsamına alınmış ve köy içindeki hane reisleri ve yetişkinlerle görüşülmüştür. Örneklem içindeki kent il merkezi ise, bu il merkezine bağlı en az iki farklı ilçeden seçilen köylerde, ilçe merkezi ise bu ilçeye bağlı en az iki köyde görüşme yapılmıştır.

1. Kentli ve Köylülerin Yaşadıkları Yerde Bulunma Nedenleri

İnsanların yaşadıkları yerle olan ilişkileri çoğu kez çeşitli nedenlere birden bağlı olan karmaşık bir ilişkidir. Bir insan, memleketi olduğu için bir yerde yaşıyorsa, bu tek başına yeterli değildir; geçim, çocuklarının eğitimi gibi başka bazı konularda da asgari bazı koşul ve olanakları ona sağlaması gerekir. Bununla birlikte kişileri yaşadığı yere bağlayan birincil neden bazı önemli sosyolojik ipuçlarını da bize sağlayabilir. Bu nedenle, Türkiye'deki kentli ve köylü yetişkin nüfusun neden halihazırda buldukları kentte ya da köyde yaşadıklarını araştırmayı istedik.

Çizelge 1:**Kentli ve Köylülerin Yaşadıkları Yerde Bulunma Nedenleri**

Neden burada yaşıyor?								
	Geçim	İyi kazanç	Memleketi	Köyü sever	Kenti sever	Başka	Yanıtsız	Toplam
Kent	395	19	135	-	29	59	1	638
	%61,9	%3,0	%21,2	-	%4,5	%9,1	%0,2	%100
Köy	265	23	248	62	-	38	2	638
	%41,5	%3,6	%38,9	%9,7	-	%6	%0,3	%100
Toplam	660	42	383	62	29	97	-	1276
	%51,7	%3,3	%30,0	%4,8	%2,3	%7,6	%0,2	%100

Kentli ve köylü deneklere, “Sizi şu anda yaşadığımız yere bağlayan en önemli neden hangisidir?” diye sorulmuş, verilen seçeneklere ek olarak, başka nedenlere de açık olan bir seçenek bırakılmıştır.

Elde edilen verilere göre, kentli ve köylü deneklerin toplamında, onları yaşadıkları yere bağlayan en önemli nedenin geçimini orada sağlıyor olmasını görenlerin oranı %51,7’dir. Bu oran kentliler arasında %61,9’a çıkarken, köylüler arasında %41,5’e düşmektedir.

Yaşadığı yerde kazancının daha iyi olmasını en önemli neden olarak görenlerin oranı kentlerde de (%3), köylerde de (%3,6) oldukça düşüktür. Orada doğup büyümüş olmasını, kendisini bulunduğu yere bağlayan en önemli neden olarak görenler ise kentli ve köylü deneklerin geneli içinde %30, kentliler arasında %21,2; köylüler arasında %38,9 olarak saptanmıştır.

Kent yaşantısını sevdiği için orada bulunan kentlilerin oranı %4,5; köy yaşantısını sevdiği için bulunduğu köyde yaşadığını belirten köylülerin oranı da %9,7 olarak saptanmıştır.

Öğrencilik, ailesinin orada olması, arkadaş çevresinin orada olması ya da başka seçeneğinin olmaması, mecburiyet gibi başka nedenlerle bulunduğu kentte ya da köyde yaşadığını belirtenler ise kentlerde %8, köylerde %6 olarak saptanmıştır.

Tablonun ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri kentliler arasında da köylüler arasında da insanların yaşadıkları yerde bulunmalarının en önemli nedeni geçimlerini orada sağlıyor olmalarıdır. Anadolu’da yaygın olan, “insanın memleketi doğduğu yer değil doyduğu yerdir” sözünü doğrularcasına, kendilerini halihazırda yaşadıkları yere bağlayan en önemli neden olarak “geçim”i görmektedirler. Bu durum kentlerde,

köylerin çok daha üstüne çıkmaktadır. Doğal olarak, önemli bir bölümü zaten bu nedenle başka yerlerden, büyük olasılıkla da köylerden gelmiş olan birinci kuşak kentliler ve babaları kırdan gelmiş olan ikinci kuşak kentliler arasında bu seçeneğin daha yaygın olması beklenen bir sonuç olarak görülebilir.

Doğup büyüdüğü yer olduğu için halihazırda bulunduğu yerde yaşamasını ana neden olarak görenler ikinci en büyük denek grubunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte köylü denekler arasında bu oran kentlilerin neredeyse iki katına çıkmaktadır. Bulunduğu yerde doğanların ya da bulunduğu yer ata yurdu olanların kentlerdeki oranı kırsal alana göre daha düşüktür. Buna ek olarak köylülüğün kendine özgü bazı nitelikleri vardır. Toprağa bağlı küçük köylerde bireylerin mekanla daha sıkı bir ilişkisi vardır. Durağan bir yapıda olan köy ve çevresinin fiziksel yapısı, yapılabilen değişikliklerin de bizzat köydeki bireylerin kendi emekleriyle yapılması onları buldukları yere, kentlilere göre çok daha sıkı duygusal bağlarla bağlar.

Araştırmanın gösterdiği bir başka nokta da, gerek kırsal gerek kentsel alanda yaşayan nüfusun çok azının kent ve köy olarak bulunduğu koşullardan memnun olmasıdır. Kentlilerin yalnızca %4,5'inin, köylülerin de yalnızca %9,7'sinin kent yaşamını ya da köy yaşamını sevdiği için orada bulunmaları, ülkedeki kentlerin, sakinlerini çok da mutlu edecek yapıda olmadığını göstermektedir.

2. Kırdan Kente Göç Eğilimi

Köy sakinleri arasında farklı zaman ve koşullara bağlı olarak kente göç eğilimini saptamaya yönelik sorular sorulmuştur. Bunlardan biri, ankete katılanların geçmişte, yaşamlarının herhangi bir döneminde kente göçmeyi düşünüp düşünmediklerine yöneliktir. Bir diğeri, halihazırda kente göçmeyi düşünenlerin saptanması amacıyla sorulan bir sorudur. Son olarak, çeşitli kaygı ve olanaksızlıklar nedeniyle kente göç edemeyenlerin bu kaygılarının ortadan kalkması ve gerekli olanağı elde etmeleri varsayımı çerçevesinde kente göç eğiliminin ne olduğunu saptamaya yönelik bir sorudur.

Araştırma kapsamındaki 638 köylü dernekten 385 (%60.3)'i geçmişte, yaşamlarının herhangi bir döneminde kente göçmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Bu soruya hayır yanıtı verenler ise 247 kişi (%38.7'dir)

Çizelge 2:**Köylüler Arasında Geçmişte Kente Göç Etmeyi Düşünme Durumu**

	Kente göç etmeyi düşündü mü?			
	Evet	Hayır	Yanıtsız	Toplam
Köy	385	247	6	638
	%60,3	%38,7	%0,9	%100,0

Mevcut koşullarda ve halen kente göçmeyi düşünenlerin oranı ise %45.6'dır. Halihazırda kente göçmeyi düşünüp düşünmediği sorusuna hayır yanıtı verenlerin oranı ise %40.3'tür. Mevcut koşullarda ve halihazırda kente göç etmeyi düşünmediğini; ancak "belki gelecekte düşünebilirim" diyenlerin oranı ise %12.9 olarak saptanmıştır.

Bilindiği gibi, düşünce aşamasındaki birçok istem ve tasarı gibi göç etmeyi düşünen birçok kişi de çeşitli nedenlerle bu düşüncelerini eyleme dönüştürememektedir. Düşük gelir düzeyi kente göç etmenin önemli nedenlerinden biri olmakla birlikte bu durum belli koşullarda kente göçü engelleyecek boyutlarda da olabiliyor. Kentte iş bulamama ve daha perişan olma kaygısı, kente ilk gidişte orada tutunamama gibi kaygılar da göç etmek isteyen köylüleri engelliyor. Bu bağlamda, bu tür engellerin ortadan kalkması varsayımına dayalı olarak, olanakları olsa kente göç etmeyi isteyip istemedikleri sorulmuştur.

Olanakları olması halinde kente göç etmeyi isteyenlerin oranı %71.2 olarak saptanmıştır. Olanakları olması halinde bile kente göç etmeyi düşünmeyenlerin oranı ise %22.6 olmuştur. Bu konuda tam bir kararı olmayanlar da %5.5'lik bir orana ulaşmaktadırlar.

Çizelge 3:**Köylüler Arasında Mevcut Durumda Kente Göç Eğilimi**

	Kente göç etmeyi düşünüyor mu?				Toplam
	Evet	Hayır	Belki gelecekte	Yanıtsız	
Köy	291	257	82	8	638
	%45,6	%40,3	%12,9	%1,3	%100,0

Yukarıdaki bulguların bize gösterdiği bazı önemli noktalar vardır. Her şeyden önce, ister kentlerin çekim gücünden kaynaklansın, isterse kırsal itim gücünden kaynaklansın kırsal alanda yüksek düzeyde bir kente göç eğilimi sürmektedir. Şu ana kadar kente göçmüş olan kırsal nüfus bir yana, şu anda köyde yaşayan nüfusun bile % 60'ının, geçmişte, yaşamının bir döneminde kente göçmeyi tasarladığı ancak bunu gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, geçmişte kente göç etmeyi düşünenlerin tamamının bu düşünceyi bütünüyle terk etmedikleri anlaşılmaktadır. Geçmişte kente göç etmeyi düşünenlere göre halen göçü düşünenlerin oranında yaklaşık %15'lik bir düşüş vardır. Bununla birlikte, kırsal alanda yetişkinlerin %45.6'sının kente göç etmeyi halen düşünmesi azımsanamayacak bir sayıdır.

Çizelge 4:

Köylüler Arasında Olanakların Oluşması Halinde Göç Eğilimi

	Olanığı olsa kente göçer mi?				Toplam
	Evet	Hayır	Kararsız	Yanıtsız	
Köy	454	144	35	5	638
	%71,2	%22,6	%5,5	%0,8	%100,0

Öte yandan, kırsal alanın itim gücünü asıl gösteren durum, olanağı olsa göçmeyi isteyenlerin oranında ortaya çıkmaktadır. Kişilerin kente göç etme istemlerinin önündeki fiili engeller kalkmış olsa kentlere akın edecek kırsal nüfus çok daha büyük oranlara ulaşacak görünüyor. Ülke içi göç konusundaki sosyo-ekonomik koşullar yasal koşullarla uyumlu olsa, bir başka deyişle yasalarla tanınan seyahat ve yerleşme özgürlüğü gelir, istihdam, eğitim vb. fiili koşullarla engellenmemiş olsa kırsal kente göç edeceklerin oranı %70'in üzerine çıkabilecektir. Bu konuda kararsız olanları bütünüyle dışarıda bıraksak bile olanağı olduğu takdirde, kente göç edeceğini düşünenlerin oranı %71.2'dir.

3. Yurtdışına Göç Eğilimi

Kentsel ve kırsal yerleşim alanlarında anket uygulanan kişilere "Olanığımız olsa yurt dışına göç etmeyi düşünür müsünüz?" diye sorulmuştur. Bir yandan, genel olarak göç eğiliminin bir yönünü aydınlatmak, diğer yandan göçün bir anlamda bulunduğu yer ve koşullardan memnuniyetsizliği gösteren bir işaret olması nedeniyle kentsel ve kırsal nüfusun bu bağlamda durumunun ortaya çıkarılması istenmiştir.

Kent ve köy yerleşmeleri genelinde %57,5 gibi yüksek bir oranda yurtdışına göç etme eğilimi ortaya çıkmış; olanağı da olsa yurtdışına göç etmeyeceğini bildirenlerin oranı ise %41,7 olmuştur. Elbette burada ortaya çıkan göç eğilimi varsayımsal bir eğilimdir. Var olan koşullarda böyle bir göçün gerçekleşmesi beklenemez, bununla birlikte olanak olsa göç edebileceğini söyleyenlerin oranı da bazı toplumsal ve ekonomik gerçeklere işaret etmektedir.

Çizelge 5:

Kentliler ve Köylüler Arasında Yurtdışına Göç İsteği

	Yurtdışına göç isteği			
	Evet	Hayır	Yanıtsız	Toplam
Kent	381	255	2	638
	%59,7	40,0	%0,3	%100.0
Köy	353	277	8	638
	%55,3	%43,4	%1,3	%100.0
Toplam	734	532	10	1276
	%57,5	%41,7	%0,8	%100.0

Her şeyden önce ülke içindeki göç bir yana, bütünüyle farklı bir kültür içinde yaşamayı ve belki de uzun dönemde asimile olmayı kabul etmek demek olan bir başka ülkeye göç etme isteği insanların yaşadıkları yerde önemli sorunları olduğunun ya da başka bir ülkede yaşamakla ekonomik ve sosyal statülerinde kalıcı ve çok büyük olumlu değişiklikler olacağı gibi “büyük umutlar” peşinde koştuklarının bir göstergesidir. Bu bağlamda, toplumun yarıdan çoğunun olanağı olsa bir başka ülkeye göç etmeyi düşünmesi başlı başına toplumsal bir sancının göstergesidir.

Göçün, özellikle de dış göçün, kişinin içinde yaşadığı topluma, ekonomik koşullara, siyasal sisteme karşı bir tür protesto olduğunu savunan yazarlar vardır. Bu savın, hiç olmazsa bir yönüyle doğru olabileceği düşünülürse, son yıllarda ülkede ortaya çıkan olumsuzlukların gerek kentsel, gerek kırsal nüfusun gelecekle ilgili umutlarını büyük ölçüde tahrip ettiği söylenebilir. Neden ne olursa olsun bir ülkenin yetişkin insanların mutlak çoğunluğunun olanağı olsa bir başka ülkeye göç etmeyi istemesi sorgulanması gereken bir toplumsal olgudur.

Bununla birlikte, araştırmanın başında beklenmeyen bir başka sonuç ortaya çıkmıştır. Araştırmanın başında, kırsal alanlardaki ekonomik

koşulların, eğitim ve sağlık olanaklarının kentlere göre çok daha olumsuz olmasından; kısacası kentlerin çekici, kırsal itici gücü olarak genel kabul gören koşullardan dolayı kırsal alanda yurtdışına göç eğiliminin kentsel alanlarda yaşayanlardan daha yüksek çıkacağı düşünülüyordu. Kırsal alanlardaki daha olumsuz yaşam koşullarına karşın yurtdışına göç eğilimi kentli nüfus arasında daha yüksek bulunmuştur. Tabloda görüldüğü gibi, olanağı olsa yurtdışına göç edip etmeyeceği sorusuna kentli nüfusun %59,7'si evet yanıtı verirken, %40'ı hayır yanıtı vermiştir. Aynı soruya verilen evet yanıtı köylerde %55,3 olurken, hayır yanıtı %43,4 olmuştur. Ülke içindeki göç eğilimini ölçmek için sorulan soruda anket uygulanan köylülerin %71,2'si olanağı olsa kente göç etmeyi istediğini belirtirken aynı kitlenin yurtdışına göç eğiliminin %55,3'e inmesi ve kentlilerden daha olumsuz koşullarda yaşayan köylülerin yurtdışına göç eğiliminin kentlilerden de geride bulunması ilginçtir. Köylülere ve kentlilere, araştırma kapsamında, yurtdışına göç etmek istemeleri ya da istememelerine ilişkin ayrı bir soru sorulmamış; fakat ilgili soru sorulurken hayır yanıtını verenlere nedeni sorulmuştur. Kırsal alanda yaşayan kişilerin evrensel kültür değerlerini daha az sindirmiş olmaları köylülerin yurtdışı göçe daha soğuk bakmalarını doğurmaktadır. Hayır yanıtı veren köylülerin çoğu neden olarak, dil bilmediği, başka bir ülkede yabancılık çekeceği, uyum sağlayamayacağı gibi gerekçeler göstermektedirler. Geleneksel olarak toprağa bağlılık, düşük eğitim düzeyi ve kent kültürüne yabancılık gibi etmenler köylü insanların bir başka kültür içinde varlığını sürdürebilme konusundaki cesaretini kırmaktadır. Ulusal kültür içinde bulunan kendi yerel kültür değerlerinden birden bire büyük bir kopuşu da birlikte getirebilecek yurtdışına göç olgusu bu nedenle kırsal alan insanı için daha az çekici olmaktadır.

Toprağa bağlılığın olmadığı, belli bir mekana sürekli bağlılığın daha zayıf olduğu, ev ve iş değişiklikleri gibi sık görülen nedenlerle fiziksel mekana duygusal bir bağlılığın kentli insanda daha zayıf olması, kentli insanın yabancı bir kültür ortamında yaşamak için bulunduğu çevreyi terk edebilme gücünü artırmaktadır. Buna ek olarak, kentli insanın ortalama daha yüksek bir eğitim düzeyinde bulunması; kent kültürünün ve kentli insanın, kıra ve kır insanına göre daha çok evrensel özellikler taşıması ve evrensel kültür değerleriyle daha çok etkileşim içinde bulunması kentli insanın yurtdışına göç etme eğilimini artırmaktadır. Köylüler içinse yurtdışına göç etmek, bir yerde son çaredir. Güçlü bir

toprağa ve doğduğu yere bağlılık duygusu bulunan kırsal bölge insanların yine de kentlilere yakın bir oranda yurtdışına göç eğiliminin olması kırsal yerleşmelerde yaşayanların oldukça olumsuz koşullarda yaşadığını da göstermektedir.

4. İç Göçten En Çok Etkilenecek Başlıca Kentler

Bu araştırmada yapılan görüşmeler, kırdan kente yoğun bir göç eğiliminin var olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, Türkiye’de yaşayan insanların, bir göç durumunda hangi kentleri daha çok tercih edebileceği konusunda bazı ipuçları elde etmek de olanaklı olmuştur.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, son elli yıl içinde yoğun göç alan belli başlı kentler, kendi aralarında bazı değişiklikler olmakla birlikte, gelecekte de benzer bir durumda olacaklar, kırdan kente göçten daha büyük bir pay alacaklardır.

Çizelge 6. A:

Kentli ve Köylülerin 1. Sırada Tercih Ettiği Başlıca Kentler

	ADANA	ANKARA	ANTALYA	BURSA	GAZİANTEP	MERSİN	İSTANBUL	İZMİR	KASTAMONU	KONYA	TRABZON	ŞANLIURFA
KENT	63	106	42	13	4	7	66	61	16	13	-	7
	%9,9	%16,6	%6,6	%2,0	%0,6	%1,1	%10,3	%9,6	%2,5	%2,0	-	%1,1
KÖY	74	115	121	5	9	15	96	41	13	13	7	20
	%11,6	%18,0	%19,0	%0,8	%1,4	%2,4	%15,1	%6,4	%2,0	%2,0	%1,1	%3,1
TOPLAM	133	221	163	18	13	22	162	102	29	26	7	27
	%10,7	%17,3	%12,8	%1,4	%1,0	%1,7	%12,7	%8,0	%2,3	%2,0	%0,5	%2,1

Bu araştırmada, kentli ve köylü deneklere “Olanağınız olsa hangi kentte yaşamayı isterdiniz?” sorusu sorulmuştur. Açık uçlu olan bu soruya, il merkezleri yanında ilçe merkezleri de dahil olmak üzere tercih sırasına göre üç kent belirtmeleri istenmiştir. Deneklerin birinci tercih olarak belirttikleri ilk beş kent sırasıyla Ankara, Antalya, İstanbul, Adana ve İzmir olmuştur.

Deneklerin ikinci tercih olarak belirttikleri ilk beş kent sırasıyla, İstanbul, Antalya, İzmir, Ankara ve Bursa olarak saptanmıştır.

Alan araştırması kapsamında bulunan Kastamonu ilinde gerek merkez ilçede, gerekse anket yapılan köylerde deneklerin büyük ölçüde kendi il merkezlerini tercih etmeleri nedeniyle Kastamonu'nun, tercih edilen ilk on iki kent arasında görünmesine neden olmuştur, fakat bu durum Türkiye'deki genel eğilimi yansıtmamaktadır.

Çizelge 6.B:

Kentli ve Köylülerin 2. Sırada Tercih Ettiği Başlıca Kentler

	ADANA	ANKARA	ANTALYA	BURSA	ÇANAKKALE	DYARBAKIR	GAZİANTEP	MERSİN	İSTANBUL	İZMİR	KONYA	MUĞLA	ŞANLIURFA
KENT	8	50	43	32	2	7	4	19	32	39	20	7	3
	%1,3	%7,8	%6,8	%5,0	%0,3	%1,1	%0,6	%3,0	%5,0	%6,1	%3,1	%1,1	%0,5
KÖY	13	32	46	40	7	2	10	24	64	46	13	6	12
	%2,0	%5,0	%7,2	%6,3	%1,1	%0,3	%1,6	%3,8	%10,0	%7,2	%2,0	%0,9	%1,9
TOPLAM	21	82	89	72	9	9	14	43	96	85	33	13	15
	%1,6	%6,4	%7,0	%5,6	%0,7	%0,7	%1,1	%3,4	%7,5	%6,7	%2,6	%1,0	%1,2

Deneklerin üçüncü tercih olarak belirttikleri ilk beş kent ise, sırasıyla İzmir, Antalya, İstanbul, Ankara ve Mersin olarak saptanmıştır.

Bireylerin ilk üç tercihinin birbiri yerine kolayca ikame edilebileceğini de varsayarsak, araştırma kapsamındaki deneklerin ilk üç tercihi içinde yer alan kentler ve kaç kişi tarafından tercih edildikleri şöyledir: Ankara (354), İstanbul (321), Antalya (316), İzmir (260), Adana (167), Bursa (119), Mersin (97), Konya (85), Şanlıurfa (42), Gaziantep (33), Muğla (28).

Bu veriler göstermektedir ki, ülkenin bugüne kadar sayısal olarak en çok göç alan ve en büyük kenti olan İstanbul'un, deneklerin tercih ettiği ilk kent olarak Ankara'nın arkasından ancak ikinci sırayı alabildiği dikkat çekicidir. Bununla birlikte, İstanbul'un ancak ikinci sırada yer almasına temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Araştırma boyunca gözlediğimiz bir gerçek, bireylerin arasında, yaşadıkları kenti ya da bağlı oldukları il ya da ilçeyi tercihleri arasında sayanlar azımsanamayacak bir orana ulaşmaktadır. Bu nedenle, Ankara'nın alan araştırması kapsamındaki iller

arasında bulunması belli ölçüde de olsa elde edilen sonuçlar üzerinde etkili olmuştur, denebilir.

Çizelge 6.C:

Kentli ve Köylülerin 3. Sırada Tercih Ettiği Başlıca Kentler

	ADANA	ANKARA	ANTALYA	BURSA	DIYARBAKIR	GAZIANTEP	ISPARTA	MERSİN	İSTANBUL	İZMİR	KONYA	MUĞLA
KENT	5	15	34	14	6	2	5	11	19	34	23	8
	%90,8	%2,4	%5,3	%2,2	%0,9	%0,3	%0,8	%1,7	%3,0	%5,3	%3,6	%1,3
KÖY	14	36	30	15	6	4	7	21	44	39	3	7
	%2,2	%5,6	%4,7	%2,4	%0,9	%0,6	%1,1	%3,3	%6,9	%6,1	%0,5	%1,1
TOPLAM	19	51	64	29	12	6	12	32	63	73	26	15
	%1,5	%4,0	%5,0	%2,3	%0,9	%0,5	%0,9	%2,5	%4,9	%5,7	%2,0	%1,2

İstanbul'un ilk sırada tercih edilen kentler arasında Ankara ve Antalya'nın ardından üçüncü sırada bulunması; tercih edilen üç kentten biri olması yönünden ise ikinci sırada yer alabilmesi, yine de İstanbul'un çekim gücünü önemli ölçüde yitirdiği anlamına gelmektedir. Son elli yılda Türkiye'nin belli başlı kentlerindeki nüfus artışı düşünülürse, İstanbul'un tek başına, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana'nın toplamından daha çok göç aldığı, bu araştırmada ise İstanbul'un ancak ikinci ve üçüncü sıralarda yer alabilmesi ve İstanbul dışındaki bu dört kenti ilk üç tercihi arasında sayanların toplam sayısının İstanbul'u tercih edenlerin üç katına yaklaşması toplumdaki İstanbul imgesinin önemli ölçüde aşındığını göstermektedir.

Bireylerin yaşamak için tercih ettikleri kentlerin neden tercih edildikleri konusunda iş olanakları önemli ölçüde yer almaktadır. Bunun yanında, deneklerle yapılan görüşmelerde, Adana, Antalya, Mersin gibi kentlerin tercih edilmesinde, bu kentlerde daha ucuza yaşanabileceği, kışın yakıt giderlerinin çok daha az olduğunun düşünülmesi önemli rol oynamaktadır. Bunlara ek olarak, Antalya'nın son yıllarda televizyon ve basında sık sık olumlu yönleriyle yer alması birçok kişiye, Antalya'nın Türkiye'nin 'yeni altın kenti' olduğu izlenimi yarattığını düşündürmektedir.

Ankara'yı tercihleri arasında sayanlar, başkent olmasını, başlı başına bir tercih nedeni olarak görmektedirler. Başkentte bulunmanın başlı başına bireylere bazı avantajlar sağladığını düşünenler azımsanamayacak sayıda. Bunun yanında, Ankara dışında yaşayan kentli ve köylü denekler arasında, Ankara'nın 'düzenli kent' olduğu yönünde bir izlenim de oldukça yaygındır.

Türkiye'deki kentli nüfus içinde önemli bir kesimin, şu anda yaşadıkları kenti, kendileri için yaşanabilecek en iyi kent olarak görmediği de anlaşılmaktadır. Kentli nüfusun önemli bir bölümü, olanakları olsa şu anda yaşadıkları kentin dışında başka bir kenti tercih edebileceklerini belirtmektedir. Bununla birlikte, ülkenin büyük kentlerinin yeni göç edenleri gelecekte de çekmeye devam edeceği söylenebilir.

5. Kentli ve Köylüye Göre Çocuklarının Geleceği

Kentte ve köyde yaşayan yetişkinlerin kendi göç eğilimleri dışında, var olan koşullarda çocuklarının geleceğini kentte mi yoksa köyde mi gördüklerini saptamaya yönelik soru sorulmuştur. Buna ek olarak, mevcut koşullar dışında çocuklarının nerede yaşamasını istediklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir başka soru sorulmuştur.

Çizelge 7:

Kentli ve Köylüler Çocuklarının Nerede Yaşamasını İstiyorlar?

	Çocuklarının nerede yaşamasını ister?				
	Köyde	Kentte	Fark etmez	Yanıtsız	Toplam
Kent	25	569	36	8	638
	%3,9	%89,2	%5,6	%1,3	%100,0
Köy	70	520	46	2	638
	%11,0	%81,5	%7,2	%0,3	%100,0
Toplam	95	1089	82	10	1276
	%7,4	%85,3	%6,4	%0,8	%100,0

Çocuklarının kentte ya da köyde yaşamasının, başka engeller olmaksızın, bütünüyle kendilerinin istemine bağlı olması varsayımına göre kentli ve köylü nüfusun %7,4'ü çocuklarının köyde yaşamasını istemektedir. Kentli ve köylü nüfusun %85,3'ü ise çocuklarının kentte yaşamasını istemektedir. Çocuklarının kentte ya da köyde yaşamasının fark etmeyeceğini söyleyenler ise %6,4 olarak saptanmıştır.

Çocuklarının kentte ya da köyde yaşamasını isteyenlerin kentli ve köylü nüfusa göre dağılımı ise şöyledir: Çocuklarının köyde yaşamasını isteyen kentlilerin oranı %3,9'dur. Çocuklarının köyde yaşamasını isteyenlerin

oranı ise köylüler arasında artış göstererek %11'e çıkmaktadır. Çocuklarının kentte yaşamasını isteyenlerin oranı kentlerde %89,2, köylerde %81,5 olarak saptanmıştır. Çocuğunun kentte ya da köyde yaşamasının fark etmeyeceğini söyleyenler ise kentlerde %5,6, köylerde %7,2 olmaktadır.

Çizelge 8:

Kentli ve Köylüler Mevcut Koşullarda Çocuklarının Geleceğini Nerede Görüyorlar?

	Çocuklarının geleceği kentte mi köyde mi?				
	Köyde	Kentte	Fark etmez	Yanıtsız	Toplam
Kent	29	573	29	7	638
	%4,5	%89,8	%4,5	%1,1	%100,0
Köy	141	445	50	2	638
	%22,1	%69,7	%7,8	%0,3	%100,0
Toplam	170	1018	79	9	1276
	%13,3	%79,8	%6,2	%0,7	%100,0

Yukarıdaki bulguların da gösterdiği gibi, Türkiye'de gerek kentli gerekse köylü yetişkin nüfusun çok büyük bir bölümü çocuklarının kentlerde yaşamasını istemektedirler. Bu oran kentlerde daha yüksek olmakla birlikte, kentte de kırdada da %80'in üzerine çıkmaktadır. Çocuklarının kentte yaşamasını isteyen köylülerin oranı, bizzat kendilerinin kente göç istemlerinin bile üstüne çıkmaktadır. Büyük olumsuzluklara karşın uzun yıllar alıştıkları bir mekanı ve yaşam biçimini terk etmeyi istemeyenlerin ya da daha iyi yaşam koşullarının bulunduğunu düşündükleri kentlere göç etmenin artık kendileri için kaçırılmış bir fırsat olduğunu düşünenlerin bir bölümü de hiç olmazsa çocuklarının bu fırsatı yakalamasını istemektedirler.

Çocuklarının kentte yaşamasını isteyenlerin oranı, çocuklarının var olan koşullar ve olanaklar çerçevesinde gelecekte nerede yaşayacağına ilişkin öngörüye dönüştüğü zaman bir ölçüde değişmektedir. Kentsel ve kırsal nüfus genelinde çocuklarının geleceğini köyde görenlerin oranı %13,3 kentte görenlerin oranı %79,8, kent de köyde olabileceğini düşünenlerin oranı ise %6,2 olmaktadır.

Kentliler arasında, çocuklarının geleceğini kentte ya da köyde görenlerin oranı; çocuklarının köyde ya da kentte yaşamasını isteme oranlarıyla çok büyük yakınlık göstermektedir. Buna karşın kırsal alanda aynı konuya ilişkin istemle beklentiler birbiriyle uyuşmamaktadır.

Bu bağlamda, çocuklarının geleceğini köyde görenlerin oranı kentlerde %4,5 olurken, köylerde %22,1 olmaktadır. Çocuklarının geleceğini kentte görenlerin oranı ise kentlerde %89,8, köylerde %69,7 olmaktadır. Çocuklarının geleceğinin kentte de köyde de olabileceğini düşünenlerin oranı ise kentlerde %4,5, köylerde %7,8 olarak saptanmıştır.

Burada sergilenen bulguların bize gösterdiği önemli bir nokta, kırsal alandaki yetişkin nüfusun gelecekle ilgili düşünceleridir. Kırsal alandaki yetişkin nüfusun büyük bir bölümü kente göç etmeyi düşünmekte ya da koşullar oluşursa göçmeyi istemektedir. Bunun yanında çocuklarının kentte yaşamasını isteyen, onlara kendisinin doğup büyüdüğü köyde değil de kentte bir gelecek hayal edenlerin oranı daha da artmaktadır. Ne var ki, köylü nüfusun farkında olduğu bir nokta, kendilerinin bu istem ve hayallerinin gerçekleşebilmesinin önünde bazı engeller olduğudur. Bu nedenle, çocuklarının, kentte yaşamasını isteyen köylülerin oranı %81.5 olurken, çocuklarının geleceğini kentte gören köylülerin oranı %69,7'ye düşmektedir.

Benzer biçimde, çocuklarının köyde yaşamasını isteyen köylülerin oranı %11 iken, çocuklarının geleceğini köyde gören köylülerin oranı %22,1'e çıkmaktadır. Yetişkin köylü nüfusun bir bölümü çocuklarının kentte yaşamasını istemelerine karşın bunun gerçekleşme umudunun olmadığını düşünmektedirler.

Diğer nedenlerin yanında, köylülerin, çocukları için kenti istemelerinin en önemli nedenlerinden biri kentlerdeki eğitim olanaklarıdır. Köylülerin bu konudaki istemlerinin arkasında yatan bir başka önemli neden de çocuklarının yorucu ve "kirli" olan toprakla uğraşmaktan kurtulması, daha temiz ve daha az yorucu işlerden oluştuğunu düşündükleri kentsel uğraşı alanlarına geçme beklentileridir.

Öte yandan, çocuklarının kentte yaşamasını istemelerine karşın, çocuklarının hepsi kente göçmüş olan ileri yaştaki anne babaların da "hiç olmazsa biri burada olsa, olsaydı" gibi dilekleri sık sık dile getirdiklerine tanık olunmuştur.

6. Köy Kalkınmasının İç Göç Üzerinde Olası Etkileri

Nüfus ülke üzerindeki dağılışı, kuşkusuz bölgeler arası gelişmişlik farkları, yerleşim birimlerinin insanlara sunduğu olanaklar ve iklim vb. gibi özelliklerle yakından ilgidir. Kırsal alanlardan kentlere doğru olan göçün de kent ve kırsal çekim ve itim gücüyle yakından ilgili olduğu bilinmektedir.

Ülkemizde yarım yüzyıldan uzunca bir süredir yoğun olarak yaşanan kırdan kente göç, biraz yavaşlamış da olsa halen sürerken; öte yandan, en tipik ve yaygın örneğini ABD’de gördüğümüz banliyöleşme (suburbanization) benzeri eğilimlerin son yıllarda Türkiye’nin büyük kentlerinde de görülmeye başladığı söylenebilir. Bir başka anlatımla, Türkiye’nin kırsal alanları halen yoğun bir itim gücüne sahipken, büyük kentlerdeki olumsuz koşullar da, üst gelir grubundaki kentlileri kentlerin hemen dışında kurulan yeni üst sınıf banliyölerinde yeni bir yaşam aramaya itmektedir.

Son yıllarda yaşanan bir başka gelişme ise yaşanan ekonomik darboğazların da etkisiyle, kentte henüz tam olarak tutunamamış birinci kuşak kentli olan gecekondü sakinleri arasında geldikleri köylere geri dönme arayışlarının artmasıdır.

Bu araştırmada, kırsal kalkınmanın, köylerin ekonomik, eğitim, sağlık gibi koşullarının iyileştirilmesinin iç göç üzerinde nasıl bir etkisinin olabileceği saptanmaya çalışılmıştır. Kent-kır çelişkisinin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi durumunda insanların yerleşme yeri seçiminde nasıl bir etkisi olabileceğini öğrenmek amaçlanmıştır.

Çizelge 9:

Denekler Kırsal Yerleşmelerde Daha İyi Koşullar Olması Durumunda (Kente Eşit ya da Yakın) Nerede Yaşamayı Tercih Edebilir?

	Eşit durumda nerede yaşamak ister?				Toplam
	Köyde	Kentte	Fark etmez	Yanıtsız	
Kent	336	242	51	9	638
	% 52,7	%37,9	%8,0	%1,4	%100,0
Köy	388	208	36	6	638
	%60,8	%32,6	%5,6	%0,9	%100,0
Toplam	724	450	87	15	1276
	%56,7	%35,3	%6,8	%1,2	%100,0

Bu amaçla, kentli ve köylü derneklere “Köyde ve kentte aynı ya da birbirine yakın olanaklar olsa, köyde mi yoksa kentte mi yaşamak isterdiniz?” sorusu sorulmuştur. Böyle bir durumda köyde yaşamayı tercih edeceğini söyleyenlerin toplam denek sayısı içindeki oranı % 56,7 olarak saptanmıştır. Bu oran, kentli dernekler arasında %51,7; köylü denekler arasında %60,8’dir.

Köylerde ve kentlerde aynı ya da birbirine yakın olanaklar olması halinde bile kentte yaşamayı seçeceğini belirtenler, bütün denekler içinde %35,3; kentli denekler içinde %37,9; köylü denekler içinde %32,6 oranındadır. Kentin ve köyün varsayımsal eşit koşullarının gerçekleşmesi durumunda kentte ya da köyde yaşamamasının fark etmeyeceğini belirtenler ise kentlerde %8, köylerde %5,6 olarak saptanmıştır.

Elde edilen bulgulardan çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri, köylerin çok daha iyi koşullara sahip olması durumunda insanların bugünkü tercihlerinin önemli ölçüde değişebileceğidir. Köylüler arasında daha yüksek olmakla birlikte, halen kentte yaşayan nüfusun önemli bir bölümü de kentlerdeki olanaklar köylerde olsa köyde yaşamayı tercih edeceğini belirtmektedir. Bu durum, bir yandan Türkiye'deki köylerin büyük çoğunluğunun yoğun bir itim gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan, kentte yaşayan insanların da kentlerimizin sahip olduğu mevcut koşullardan çok da mutlu olmadıklarını; buna karşın köy yerine kentte yaşamayı seçmiş olanların iyi ve kötü arasında bir seçimden çok, kötü ve daha az kötü arasında bir seçim yaptıklarını göstermektedir.

Köylerin, kentlerle aynı ya da yakın olanaklara sahip olması durumunda bile kentte yaşamayı tercih edeceğini belirten %37,9 kentli ve %32,6 oranındaki köylü deneklerin bazı gerekçeleri vardır. Bu gruptaki deneklerin bazı bir bölümü “şehir yine şehirdir” gibi sözlerle kentin ayrı bir havası, ruhu olduğunu, her şeye karşın üstün olduğunu belirtmektedirler. Bunun yanında, eşit durumda bile kenti seçeceğini belirten deneklerin önemli bölümü köyde ve kentte aynı olanaklar olsa bile, kentin daha büyük bir nüfusa sahip olması nedeniyle kişilere sağladığı özgürlük, toplumsal kontrolün azalması, bazı kültürel etkinliklerin yapılabilmesi gibi olanakları köyün sağlayamayacağını varsayarak kenti tercih etmektedirler.

7. Köylerin Geleceğine İlişkin Kentlilerin ve Köylülerin Öngörüsü

Bireylerin, geleceğe dönük tahmin ve beklentileri, bugünkü davranışlarını, planlarını, yatırımlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Kişilerin, geleceğe dönük öngörülerini ise büyük ölçüde geçmiş deneyimler, var olan koşullar ve eğilimler ile süreci etkileyebilecek en büyük aktörlerden biri olan devletin görülebilen geleceğe ilişkin planları ve temel politikaları olmaktadır. Bu bağlamda, köylerin ve genel anlamda kırsal alanların, gelecekte hangi yönde gelişeceğine ilişkin beklentiler, kişilerin göç, meslek seçimi, yatırımlarını kentte ya da köyde yapma gibi

çeşitli eğilim ve planlarını etkileyecektir. Bu nedenlerden dolayı, kırsal ve kentsel nüfusun söz konusu beklentilerini saptamak amacıyla “Sizce köylerin geleceği ne olacak” biçiminde bir soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlardan ortaya çıkan bulgulara göre, kentsel ve kırsal alan genelinde, köylerin gelecekte daha iyiye gideceğine inananların oranı %9,7 oranındadır. Köylerde pek bir şeyin değişmeyeceğine inananlar ise %41,3 oranında olmuştur. Gelecekte, göçler nedeniyle tamamen ya da çok büyük oranda boşalacağını düşünenler %19,8, kentlerdeki koşulların kötüleşmesi ve kırsal daha iyi koşullara ulaşması nedeniyle insanların kentlerden köylere göç edeceğini düşünenlerin ise %28,8 oranında olduğu saptanmıştır.

Çizelge 10:

Kentli ve Köylülerin Köylerin Geleceğine İlişkin Görüşleri

	Köylerin geleceği?					
	İyiye gidecek	Tamamen boşalacak	Değişmeyecek	Köye geri dönecek	Yanıtsız	Toplam
Kent	59	134	243	198	4	638
	%9,2	21,0	%38,1	%31,0	%0,6	%100
Köy	65	119	284	170	-	638
	%10,2	%18,7	%44,5	%26,6	-	%100
Toplam	124	253	527	368	4	1276
	%9,7	%19,8	%41,3	%28,8	%0,3	%100

Köylerin daha iyice gideceğini düşünenlerin oranı kentlerde %9,2, köylerde %10,2'dir. Köylerde gelecekte de pek bir değişikliğin olmayacağını düşünenlerin oranı kentlerde %38,1, köylerde %44,5'tir. Köylerin zaman içinde bütünüyle ya da çok büyük ölçüde boşalacağını düşünenlerin oranı kentlerde %21, köylerde %18,7 olarak saptanmıştır. Bugünkü kırsaldan kente göçün yön değiştireceğini, gelecekte kentlerden köylere göç olacağını düşünenler ise kentlerde %31, köylerde %26,6 oranındadır.

Köylerin geleceğine ilişkin açıkça umutlu oldukları görülen ve köyler gelecekte daha iyiye gidecek, diyenlerin oranına bakılırsa, bu konuda iyimser olanların %10 gibi çok düşük bir oranda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, kırsal alandan kentlere doğru bir göçün gelecekte de süreceğine ilişkin bir beklentinin olduğu söylenebilir. Öte yandan, gelecekte kentlerden köylere doğru bir göç olacağı öngörüsünde bulan

yaklaşık % 30'luk bir "çok iyimser" kesimin olduğu söylenebilir. Fakat, gelecekte kentlerden köylere göç olacağını düşünenlerin tamamı köylerin daha iyi koşullara kavuşacağını düşündükleri için böyle bir öngöründe bulunmamaktadırlar. Bunların bir bölümü, kırsal alanlarda mevcut olumsuz koşullar sürmesine karşın, kentlerin giderek çekim gücüne dair özelliklerini yitireceğine ilişkin düşünceleri etkili olmaktadır. Kentlerde şiddet olaylarının giderek arttığı, işsizliğin yüksek düzeylere ulaştığı, kent içi çelişkilerin her geçen gün arttığı yönündeki göstergeler ve özellikle televizyonlarda sık sık bunları sergileyen görüntüler bu yönde bir düşünceyi güçlendirmektedir. İnsanların, kırsal alanda çok daha az parayla yaşanabileceği yönündeki inancı da, gelecekte kentten kıra göç olacağını düşünenlerin temel dayanağı olarak görülmektedir.

8. Kırdan Kente Nitelikli İşgücü Göçüne Bakış

Ülkeler arası ve ülke içi göç olgusunun en önemli etkilerinden biri nitelikli işgücünün mekan düzeninde yer değiştirmesidir. Bilgi ve beceri düzeyi düşük, el emeğine dayalı işgücünün göçü ile yüksek düzeyde bilgi ve beceriye sahip işgücünün göç etmesi anlamına gelen "beyin göçü"nin niteliksel etkisi çok farklıdır. Nitelikli işgücünün üretkenliği ve yaratacağı katma değer daha yüksek olacağı için, beyin göçü, alıcı ülke ya da yerleşim birimi için olumlu ve istenen; verici ülke ya da yerleşim birimi açısından ise olumsuz ve istenmeyen bir durumdur.

Çizelge 11:

Deneklerin Kırsal Alandaki Eğitimli ya da Nitelikli İnsan Gücünün Kente Göçüne Bakışı

	Nitelikli iş gücünün göçmesi köye zararlı mı?			
	Evet	Hayır	Fikri yok	Toplam
Kent	305	294	39	638
	%47,8	46,1	%6,1	%100.0
Köy	228	369	41	638
	%35,7	%57,8	%6,5	%100.0
Toplam	533	663	80	1276
	%41,8	%52,0	%6,3	%100.0

Kent ve kır arasındaki karşıtlığın önemli boyutlarından biri de kırdan kente göç olgusunda görülür. Kırın iticiliği, kentin çekiciliği, kırsal yerleşmelerin, kentlere göre zaten son derece kıt olan eğitimli insan gücünün kırdan kente akmasına yol açar. Eğitim yoluyla uzmanlaşan işgücünün kırsal alanda, uzmanlık alanına uygun çalışma alanı bulması

olanaksız değilse de çok zordur. Öte yandan eğitimin arkasında yatan temel dürtülerden biri, kişilerin bu yolla toplum içindeki sosyo-ekonomik statülerinde dikey bir hareket fırsatı yakalayabilme umududur. Bu nedenler, kırsal yerleşmelerin sürekli bir nitelikli insan gücü kaybına neden olmakta ve kırsal alanın gelişme dinamiklerini yok etmektedir. Kırsal alanların geri kalmışlığı ise nitelikli işgücünün kentlere göçünün hem nedeni hem sonucu olarak bir kısır döngü yaratmaktadır.

Araştırmanın başlangıcında, Türkiye'deki köylülerin de eğitilmiş işgücünün kentlere göç etmesine yüksek düzeyde karşı oldukları varsayımı mevcuttu. Ne var ki, köylülerin büyük çoğunluğunun, çeşitli nedenlerle böyle düşünmedikleri görülmektedir. "Köyden çıkan eğitilmiş insanların büyük çoğunluğunun kentlere göç etmesini, köylerin gelişmesi ve kalkınmasını engelleyen önemli bir neden olarak görüyor musunuz?" sorusuna, kentsel ve kırsal yerleşmeler genelinde evet yanıtı verenlerin oranı %41,8 olurken, %52'si hayır demiş, %6,3'ü de bu konuda net bir fikirlere olmadığını belirtmiştir.

Köy kökenli, eğitilmiş insanların kentlere göç etmesini köylerin gelişmesini engelleyen önemli bir neden olarak görenlerin oranı kentlerde %47,8 olurken, bu oran köylerde %35,7'ye düşmektedir. Kentlere nitelikli işgücü göçünü, köylerin gelişmesini engelleyen önemli bir neden olarak görmeyenlerin oranı ise kentlerde %46,1 olurken, köylerde %57,8 olmaktadır. Kentli nüfusun %6,1'i, köylü nüfusun %6,4'ü ise bu konuda net bir görüşe sahip değildir.

Şaşırtıcı biçimde, köylülerin çoğunluğunun, eğitilmiş insanların kentlere göç etmesine taraftar olması, türlü nedenlere dayanmaktadır. Köylülerle yapılan görüşmelerde, köylülerin bir bölümü "Evet, okumuş insanlarımız köyde kalsa iyi olur, yararlı olur; fakat burada onların yapacağı iş yok. Bir mühendis burada ne yapacak" gibi yanıtlar vermektedirler. Bunun yanında, köydeki gelirin halen köyde yaşayanları doyurmadığını, okumuş olanlar da köyde olsa bunun daha zor olacağını; ayrıca, okuyanların yapabileceği işlerin kentlerde olduğunu söylemektedirler. Köy açısından konuya yaklaşan bu görüştekilerin yanında bir de, kendileri ve köyleri açısından baktığı halde bu göçün yararlı olduğunu düşünenler olmaktadır. Bunlar, köylerinden çıkan, fakat kente göçen eğitilmiş insanları bir tür "diaspora" gibi görmektedirler. Onlara göre, bu dışarıdakiler zaman zaman köye geldiklerinde, köylülerle kurdukları ilişki ve etkileşim yoluyla bir tür köylü ve köylülerin dışı açılan penceresi olmaktadır. Bu köylülerden bazıları, kentteki çocuğunun ya da kardeşinin yeni

televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi alması nedeniyle eski olanı kendisine getirdiğini, böyle olmasa belki de hala bunlara sahip olamayacağını söylemektedirler. Kentte sağlık, eğitim gibi bir işleri olduğu ya da devlet dairelerine bir işleri düştüğünde bağlantı kurabilecek bir akraba ya da köylülerinin bulunması, köylülerin bu konuya ilişkin en çok önemsedikleri bir başka gerekçe olmaktadır.

Kente göç eden eğitimli işgücünün “iyi bir şey” olduğunu belirten köylülerin bir bölümü de bu tür kişilerin köylerine yaptıkları hizmetlerden dolayı bunu desteklemektedirler. Araştırma kapsamındaki köylerden birinde, emekli bir öğretmenin köylerine açtığı “etnografya galerisi”nin ilçelerindeki diğer köylere göre kendi köylerinin saygınlık ve tanınırlığını arttırdığını söylediler. Bir başka köyde, yaz tatillerinde köye gelen emekli bir noter hemşehrilerinin köylerine kanalizasyon sistemi kurulmasında çok büyük katkısı olduğunu belirttiler.

Bir başka köyde ise iki yıl önce köylerinde su arama çalışması yapıldığını, bu amaçla da köye yaz tatilinde gelen çoğunluğu memur hemşehrilerinin su arama çalışmasında kullanılmak üzere yaklaşık üç milyar TL para yardımında bulduklarını; yoksa, yalnız köylülerin emek gücüyle bunu yapamayacaklarını belirttiler. Bu tür yardım ve katkılar köylülerin önemli bir bölümünün nitelikli işgücünün kentlere göç etmesine olumlu bakmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, köylülerin bireysel kurtuluşu ödüllendiren bu yaklaşımının, uzun dönemde nitelikli işgücünü kaybetmiş, en az eğitilmiş gençlerin ve yaşlı nüfusun toplandığı köylerin, bütün gelişme umudunu yitirmesine neden olacağı köylüler tarafından pek düşünülmemektedir.

Sonuç

Kırsal alanda büyük bir potansiyel göçmen kitlesinin varlığı bu araştırmanın bulgularından biridir. Köylü deneklerin %60,3’ü geçmişte, yaşamlarının bir döneminde kente göç etmeyi düşünmüşlerdir. Mevcut koşullarda ve halen kente göç etmeyi düşünenler ise %45,6’dır. Olanakları olması halinde kente göçmeyi isteyen köylüler ise %71,2 oranına ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi, kırsal alanda, çeşitli nedenlerle aktif hale gelememiş ve gelemeyen önemli bir göç kitlesi vardır. Kırsal alandaki mevcut itici güçlerin sürmesi ve kentlerin bu insanların barınmasına olanak sağlayacak gelişmeleri gösterebilmesi gibi etmenlere de bağlı olarak bu kitlenin önemli bir bölümü gelecekte eylemli göçer durumuna gelebilir.

Çocukları için kentte bir gelecek düşleyen köylülerin oranındaki yükseklik de oldukça dikkat çekicidir. Doğal olarak, halihazırda kentte yaşayan insanların kendi çocukları için kentte bir gelecek düşünmesi ve görmesi beklenebilir ve bu da kentlerde %90'lara ulaşmaktadır. Öte yandan, köylüler arasında da çocuklarının kentlerde yaşamasını isteyenler %81,5 oranına ulaşmaktadır. Buna karşın, çocuklarının gelecekte kentte bir yaşam kuracağını düşünen köylülerin oranı ise %69,7'ye düşmektedir. Anlaşılmaktadır ki, şu anda köyde yaşayan insanların da beşte dördü kendi çocuklarının kent yaşamı içinde olmasını düşlemektedirler; fakat bunların bir bölümü, mevcut koşullarda bunun gerçekleşmeyeceğine inanmaktadırlar.

Kırsal alandaki yaşam koşullarının daha iyi olması, köylerde de kentlerdeki olanakların bulunması durumunda, kırdan kente göçün önemli ölçüde azalacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kırsal yerleşmelerde kentin bütün olanakları olsa bile, yine de kentte yaşamayı tercih edeceğini bildirenler kentlerde %37,9, köylerde %32,6 oranına ulaşmaktadır. Nüfus gibi kırsal yerleşmelerin bazı özelliklerinin değiştirilemeyeceğine ve başka bazı kentsel nitelikler de buna bağlı olduğuna göre, nüfusun önemli bir bölümü için kentin çekim gücü değiştirilemez nitelikte görünmektedir.

Kırsal yerleşmelerin geri kalmışlığının ardında yatan önemli nedenlerden biri nitelikli insan gücünün yetersizliği ve var olanların da kentlere gitmesi olduğu halde, köylülerin yalnızca %35,7'si bu durumu köylerin gelişmesini engelleyen önemli bir etmen olarak görmektedir. Nitelikli insan gücünün gelişme ve kalkınma için taşıdığı önemi kentliler, köylülere göre çok daha iyi anlamış görünmektedirler. Kentlilerin %47,8'i kırdan kente eğitilmiş insanların göç etmesini, kırsal gelişmesini engelleyen önemli bir etmen olarak görmektedirler. Köylüler ise, daha çok kırsal zaten onlara uygun iş olanağı olmadığı, gidenlerin bireysel kurtuluşu ya da kısa dönemde kendilerine yarar sağlayacağı gibi açılardan bakarak böyle bir sonuca varmaktadırlar.

Türkiye'de bir yandan büyüyen kentler ve kentli nüfusun ülke nüfusu içindeki oranının artmasıyla övünen, kırsal nüfusun gelişmiş ülke nüfusları içindeki oranlarının çok daha düşük olduğu gerçeğinden yola çıkarak, ülkemizde de kırsal nüfusun çok daha aşağıya çekilmesini isteyen bir düşünce ve tutum vardır. Diğer yandan, bununla çelişkili biçimde kırsal nüfusun kentlerin dokusunu bozduğu, kırdan kente göçün azaltılması gerektiği, durdurulması, olabılırsa ülke içinde "vize"

uygulamasına gidilmesini savunanlar vardır. Bu çelişkili tutum kırsal da kentten de sorunlarını çözmeye elverişli görünmemektedir. Bu bağlamda, uzun dönemde nüfusun sektörlere ve mekana göre dağılımının nasıl olmasını istiyorsak ve bunun optimal dağılımı, Türkiye koşullarında nasıl olabilirse buna göre bir kırsal politikası geliştirilmesi gerekli görülmektedir.

Ülkemizde kırsaldan kente göç olgusu her şeyden önce kentsel bütünleşme sorununu ortaya çıkarmaktadır. Asgari eğitim düzeyiyle kente gelen insanlar her şeyden önce kentsel ekonominin talep ettiği bilgi ve becerilerle donanmış olmadığı için, kentsel yaşamın gerektirdiği bir gelir düzeyine de ulaşamamaktadırlar. Bu durum kente yeni gelenlerin, kente ve kentsel yaşama uyumunu güçleştirmekte, kentten sosyal dokusunu bozmakta, toplumsal yabancılaşmaya yol açmakta, bunun bireylerde yarattığı travma işgücü kaybı, sağlık giderlerinin artışı yanında kamu düzeninin ve asayişin bozulmasına kadar varan önemli sorunlar yaratmaktadır.

Kentlerin toplumsal dokusunun bozulması yanında fiziksel dokunun bozulması, kentlerdeki yaşam kalitesinin düşmesi de önemli bir sorundur. Başta gecekondulaşma olmak üzere kentlerin fiziksel görünümünün bozulması, gecekondulaşma sürecinde kentsel toprakların yağmalanması yanında, ortaya çıkardığı diğer sorunlar, bir yandan önemli kaynak israfına neden olurken bir yandan da kentleri bir toplumsal ve biyolojik hastalık alanı haline getirmektedir.

İç göç, kentsel hizmetler için gerekli parasal kaynakları sürekli artırmakta, buna karşın hızla büyüyen kentlerin alt yapı tesisleri ekonomik ve fiziksel ömrünü tamamlamadan yenilenmek zorunda kalmaktadır. Türkiye gibi sanayileşme sürecini tamamlamamış bir ülke için bu kalkınma ve sanayileşme hızını yavaşlatan önemli nedenlerden biri olmaktadır.

Kırsaldan kente göçün yarattığı bütün bu sorunlara rağmen, kentleşmenin olumsuz bir gelişme olduğunu söylemek yanlıştır. Kentleşme, bütün sanayileşmiş/gelişmiş toplumların geçmiş olduğu bir süreçtir ve Türkiye de bu süreci tamamlayacaktır. Yapılması gereken, göç olgusu ve buna bağlı olarak gelişen kentleşme hızının kontrol altına alınmasıdır. Bu nedenle de ülkedeki kırsal gelişme politikalarının gözden geçirilmesi, kırsal yerleşimlerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kısaca, kırsal itim gücünün azaltılması gerekmektedir. Yoksa mevcut politikaların, ülkenin insan gücü, toplumsal doku ve çevre üzerinde yaratacağı olumsuzlukların bedelini uzun dönemde kentler de köyler de birlikte ödeyeceklerdir.